

Univerzitet u Tuzli
Filozofski fakultet
Odsjek za historiju

Zimski semestar akademske 2014./2015. god.

Izborni predmet: „Tragovima naših komšija: Jevreji u Bosni i Hercegovini i holokaust“¹

Predavanje na temu:

„Holokaust i državne politike u Europi/Historiografija holokausta nakon Hladnog rata“

Gost predavač:

Prof. Dr. Walter Manoschek, Univerzitet u Beču, Fakultet političkih nauka

Tuzla, 13.11.2014.godine

Historiografija holokausta i politika nakon Hladnog rata²

Autor teksta: Prof. Dr. Walter Manoschek

Abstract

Kraj Hladnog rata pratio je i naglo povećanje bavljenjem historijom holokausta, te neke značajne promjene u političkom pristupu holokaustu u europskim državama i glavnim historiografskim objašnjenjima. Povratak „ideologije“ koja je počela zamjenjivati „funkcionalističku“ ili „strukturalističku“ dominaciju iz osamdesetih godina ostala je dominantna ali postepeno je zamjenjivana. U zadnje dvije decenije dvadesetog stoljeća objavljene su veoma detaljne regionalne i lokalne studije i analizirana različita iskustva getoizacije na raznim lokacijama. Fokus je stavljen na pljačku i korupciju koja je pratila sama

¹ Ovaj izborni predmet finansiran u okviru EU-projekta “After the traces of our neighbors: Jews in Bosnia and Herzegovina and the Holocaust”.

² Sva prava na sadržaj teksta pripadaju isključivo autoru istog. Originalni tekst napisan je na engleskom jeziku. Prijevod teksta na bosanski: Adnan Tinjić, prof.hist.

ubijanja. Nevjerovatna količina detalja otkriva da se holokaust odvijao različito na različitim mjestima; ali također i demonstrira postojanje generalnog okvira pod kojim su se odvijale sve operacije, koji bismo mogli nazvati „antisemitskim koncenzusom“. Istovremeno, historičari su proširili diskusiju o holokaustu, stavljajući ga u transnacionalni ili svjetski-historijski kontekst imperijalizma i kolonijalizma.

Ukratko sam naznačio nešto od ove problematike, te postavio pitanje kakve su posljedice ovi događaji imali i imat će i ubuduće na europsku samopercepciju u doba kojem je postratni anti-fašistički koncenzus srušen, dok je svijest o holokaustu zvanično „urezana“ u europski identitet.

Historiografija holokausta i politika nakon Hladnog rata

Lev Rozhetsky bio je školarac kada je rumunska armija, najveći saveznik Wehrmacht-a, okupirala jugozapadnu Ukrajinu. Njegovi memoari puni su strašnih priča; djevojčice bacane u poljske zahode, mučenja i ubistva Jevreja, dok su se „psi gojili do veličine ovnova“ na leševima ubijenih.

Izvršioći u ovoj regiji, najčešće vođeni njemačkim komadantima, uključivali su rumunsku žandarmeriju i lokalne folkdojčerske jedinice, ne uvijek uključene u sama ubistva, ali redovno dio pljačke koja bi uslijedila: „Nakon što bi nanjušili plijen, sve vrste ološa dolazile su sa svih strana“, kako je napisao. Drugi preživjeli, student Sara Gleykh iz Mariupol-a u Ukrajini, napisala je: „Komšije su čekali kao lešinari da mi napustimo stan“. Iste komšije su se onda „otimale za naše stvari pred našim očima, otimajući ih jedni drugima iz ruku, odnoseći jastuke, tave, posude, do svake sitnice“. Kako je historičar Joshua Rubenstein istakao, u baltičkoj regiji i posebno u zapadnoj Ukrajini populacija je shvatila, bez posebnog njemačkog ubjeđivanja, da su slobodni činiti šta im je volja sa jevrejskim komšijama.

Od Horingrada-Krype u Volhiniji, gdje su Ukrajinci naoružani sjekirama, noževima i letvama sa klinovima ubili 30 lokalnih Jevreja, do Kaunasa, gdje su se zloglasni „dileri smrti“ grada slikali premlaćujući Jevreje do smrti metalnim šipkama, nema manjka dokaza da ne podrže Rubensteinove tvrdnje.

Sem izazivanja horora kod slušaoca, ovakva sjećanja sa političke i naučne perspektive, govore da je nužno evaluirati dominantna objašnjenja holokausta. Pisanje o holokaustu do skora se baziralo na ideji da je ubistvo Jevreja „industrijski genocid“, implementiran na bazi eugeničnog svjetonazora, koji je Jevreje smatrao nižom rasom ali da je isti pošao ad hoc,

reaktivnim putem zbog toka rata koji je suzio horizont nacističkog režima, rezultirajući hitnim programom djelovanja, koji bi izgledao mnogo drugačije da je Njemačka dobila rat.

Skorije, manje studije počele su preoblikovanje ove perspektive. Već neko vrijeme naučnici su naglasak stavljali na nacističkoj ideologiji, antisemitizmu posebno, nasuprot „strukтури“, pokazujući da su vođe Trećeg Rajha vjerovali u vlastitu ideologiju. Ali novije studije daju drugu nijansu ovome. Mjenjajući „strukтуру“ sa „namjerom“, daje možda i previše koherentnu sliku Trećeg Rajha i njegovog funkcionisanja. Historiografski koncenzus sada sugerira da je odnos centra i periferije ključan za donošenje odluka, i da je politika prema Jevrejima bila stvarana u hodu, ali uvijek u kontekstu antisemitskog koncenzusa. Također je postalo jasno i da ispod nivoa najvišeg leaderskog sloja učešće u samom procesu ubijanja i njegovoj birokraciji ne mogu biti pripisani jednostavno antisemitizmu. Želja za plijenom i ekonomska dobit ponovo su se javili kao faktor nakon što su pali u drugi plan nekoliko decenija ranije, iako im je poklanjana pažnja u analizama iz 1960tih godina. Ovaj uvid vodio je političke naučnike da holokaust sagledaju u kontekstu nacističke izgradnje imperije, te da se zapitaju da li je ova historija povezana sa ranijom, onom europskom prekomorskog kolonijalizma. Dakle, s jedne strane slika je kompleksnija sa većim rasponom izvršilaca holokausta, koji u istom učestvuju iz različitih razloga, te s druge strane veća u kontekstu holokausta kao dijela šire nacističke demografske šeme odnosno plana, kao i konteksta svjetske historije. U izlaganju koje slijedi baviću se ovim temama i kako su na kraju Hladnog rata „otkrića“ istočne Europe kao srca genocidnog procesa uticala na mijenjanja našeg poimanja holokausta i na politiku vladajućih tijela u Europi.

Kontekstualiziranje Aušvica

U zapadnoj Europi naša slika holokausta centrirana je na Aušvic-Birkenau, zloglasni logor smrti koji je postao ikonom zla. Aušvic je bio „glavni grad“ holokausta, gdje su Jevreji i Romi iz cijele Europe slani da budu ubijeni. Sa mnogim pomoćnim kampovima u Gornjoj Šleziji, Aušvic je bio i glavni centar industrije bazirane na prisilnom radu (koji je ekonomski malo donio, pri tom uzrokovavši ogromnu bol i patnju desetina hiljada zatvorenika).

Ali Aušvic nije sinonim za holokaust per se, koji je fenomen cijele Europe, bliži kolonijalnim masakrima nego poznatoj slici koncentracionog kampa. „Sindrom Aušvica“, koji nas je držao fasciniranim sa navodnim paradoksom moderne tehnologije u službi masovnog ubistva, zaustavio nas je od sagledavanja drugih aspekata holokausta. Ako želimo pogledati u srce tame, onda relativno nepoznati Aktion Reinhard kampovi prvi padaju na pamet. Zajedno sa Chelmno i Warthegau (dio zapadne Poljske koja je pripojena Rajhu), gdje su prvi puta Jevreji ubijani u kombijima punjenim gasom, mali Aktion Reinhard kampovi, imenovani po Reinhardu Heydrichu, šefu RSHA (ubijen od strane čeških partizana 1942.) pod imenima Belzec, Sobibor i Treblinka bili su odgovorni, u periodu svog kratkog djelovanja (zatvoreni do kraja 1943.), za ubistvo više od 1,5 miliona Jevreja. Organizirani od strane Odila Globocnik-a (SS i policijskog vođe, rodom Austrijanca) u Lublinu, to su bili čisti kampovi smrti, bez ikakve

druge namjene. I proces je bio neugodan preko svake granice. Previše dugo smo govorili o „modernosti“ procesa ubijanja, krijući se od stvarnosti sa pričom o „industrijskom genocidu“, kao da je isti bio čist, jednostavan i tehnička stvar. Međutim, motori koji su proizvodili karbon monoksid (Zyklon B samo je korišten u Aušvicu i Majdaneku) često su se kvarili, uzrokovavši jako sporu smrt. Kampovi su bili brutalni i nasilni; locirani na „divljem istoku“, stražari koje su činili mahom Ukrajinci (bivši sovjetski zatvorenici) sa njemačkim oficirskim kadrom, bili su često pijani i nedisciplinirani, što je dodatno pogoršavao plijen od pljenidbe imovine – imetak koji je privlačio prostitutke i lovce na glave. Ali manje od pola žrtava holokausta ubijeno je u kampovima, i od toga nekih 1,2 miliona ubijeni su u „pravim“ koncentracionim kampovima, odnosno onima kojima je upravljao SS, a ne „čistim“ kampovima smrti. Prije nego što su nacisti organizirali kampove smrti u okupiranoj Poljskoj 1942. godine oko 1,5 miliona Jevreja ubijeno je u masakrima strijeljanjem. Neki historičari zapazili su „karnevalsku“ atmosferu na masovnim strijeljanjima koja su slijedila u prvom valu kroz istočnu Poljsku i Sovjetski Savez 1941/42. Fotografije prikazuju nasmijane dželate na šumskim čistinama, a klicajuća lokalna populacija svuda je i u njemačkim i u istočnoeuropskim gradovima. Aušvic ostaje centralan za naše razumijevanje holokausta, ali on je mnogo kompleksniji, što se vidi sve više kako historičari otkrivaju podatke o kampovima smrti, o izvršnim organima koji nisu bili dio SS-a (lokalna policija, vojska, pomoćne trupe i sl.), o ulozi radnih i kampova smrti, marševima, pohlepi i antisemitizmu lokalnih populacija. Kao što je Timothy Snyder istakao, iako je Aušvic u Poljskoj, vrlo malo poljskih i sovjetskih Jevreja ubijeno je tamo; time je najveća grupa među žrtvama – ortodoksni Jevreji istočne Europe – isključena iz ovog najpoznatijeg simbola holokausta. Historičari poput Snydera i Bartov-a također su počeli istraživati lokalne etničke odnose prije rata u kompleksnim društvima istočnoeuropske granice, čija je etnička homogenost danas (rezultat toga što su komunisti završili posao koji su nacisti započeli) daleko od mješavine populacija koja je postojala prije 1939. godine. Oni pokazuju da su prije rata mnoge regije koje su bile mjesto relativne etničke harmonije, kao zapadna Volhynia, 1943. godine postale „bojno polje višestranog građanskog rata“, sa sovjetskim ukrajinskim partizanima, ukrajinskim nacionalističkim partizanima, poljskim ispostavama za samoodbranu i njemačkom policijom, tj. snagama reda – svima u međusobnom ratu.

Antisemitizam i povratak ekonomskog faktora

Ponovni naglasak na pljačku kao glavni faktor primjenjiv je ne samo na pojedince nego i na makro nivou. U šezdesetim godinama bila je moderna ideja inspirirana marksizmom da je nacizam kreacija velikog biznisa, odnosno da su Hitlera finansirali kapitalisti koji su štitili svoj interes. Ova ideja nestala je pod uticajem onih o „rasi“ i ideologiji u posljednjih 20 godina. Postalo je jasno da je nacistički režim kontrolisao veliki biznis, a ne obrnuto, i da su lideri nacizma vjerovali u svoju ideologiju. Posljednih godina međutim istraživači su ponovo počeli govoriti o Trećem Rajhu kao „gangsterskom režimu“ ili „kleptokraciji“, iako ovaj but bez potpunog naglasaka na ekonomskim motivima. Petropoulos na primjer piše da „nacisti nisu

samo najzloglasniji ubice u historiji već i najveći lopovi". Na svim nivoima, ubistva su praćena pljačkom na najvišem nivou.

Holokaust nije vođen ekonomskim razlozima, ali je jasno da je mogućnost finansijske dobiti bila motivacioni faktor. Nacisti su pažljivo računali vrijednost dobara oduzetih od Jevreja u logorima smrti, te su opljačkali okupirane zemlje, kao Nizozemsku, na impresivno temeljit način. Agencije kao što je Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg osnovane su da koordiniraju krađu umjetničkih djela diljem Europe, a njemačka populacija je postala saučesnik u ubistvima kada joj je distribuirana odjeća mrtvih Jevreja kroz humanitarne organizacije „Zimska pomoć“ ili kupnjom na „jevrejskim pijacama“, kakva je bila ona u Hamburgu. Učesnici ovdje nisu bili klasični antisemite, već su sudjelovali iz šarolikih razloga, uključujući pritisak okoline, uticaj alkohola, očekivanja od drugova i nadležnih. Ni lokalno stanovništvo okupirane istočne Europe nisu bili jednostavno antisemite koji su ubijali svoje komšije prvom pruženom prilikom, već ljudi koji, živeći u siromašnoj sredini, vide „uklanjanje“ Jevreja kao šansu da se domognu materijalnih dobara. Ubistva i bogaćenje išli su ruku pod ruku diljem Europe, kako su pojedinci, agencije i država ogrezli u pohlepi i korupciji.

Antisemitizam ostaje ključan, jer je ideja vodilja režimskog sistema i okvir koji je dozvoljavao različitim faktorima da isplivaju na površinu. Ali kompleksnosti svakodnevnice znače da ne možemo biti zadovoljni sa antisemitizmom kao jedinim odgovorom. Isti je dugo postojao, ali ne objašnjava generirani genocid u ovom vremenskom periodu, u regiji gdje su Jevreji i ostali koegzistirali stoljećima. Jedan razlog, naravno, jeste da je režim vjerovao u teoriju zavjere da Jevreji koloniziraju Njemačku i da su prijetnja svjetskoj stabilnosti; prethodno, antisemitizam je ostajao na socijalnom nivou. Ali ovo objašnjenje obuhvata samo uzak režimski krug.

Korisno je razmišljati o „antisemitskom koncenzusu“, šta god da je motiv konkretnih pojedinaca, da li pohlepa, zavist ili mržnja, znali su da režim vodi „rat protiv Jevreja“ i da se mogu izvući sa bilo čime ako se pozivaju na isto.

Antisemitizam i državna prisila ostaju osnova progona. Šta god da je lični svjetonazor, čim periferni učesnici imaju nešto da ponude „centralnom“ koji je odgovarao anti-semitskoj agendi, mogli su zauzvrat očekivati nagradu i prednosti.

Istraživanja motivacije treba da pruže odgovore na pitanja kako antisemitizam može biti aktiviran i radikaliziran u određenom momentu. Ukoliko si ne postavljaju ova pitanja završiti ćemo sa lakrimoznom naracijom koja neće razlikovati holokaust od pogroma devetnaestog stoljeća. Za ubijene Jevreje, naravno, rezultat jeste isti: motivacioni faktori i pozadina heterogeni su, ali krajnji efekat je upečatljivo homogen.

„Otkrivanje“ Istočne Europe

Pitati se o motivaciji izvršitelja u konačnici vodi do slijepe ulice: individualna psihologija ne može biti izolirana od mnogo važnijih društvenih faktora. Zato je takva pažnja posvećena uslovima pod kojima su ubistva počinjena. Međutim, iako je velika većina Jevreja ubijenih u holokaustu došla iz i završila u istočnoj Europi, o holokaustu u zapadnoj Europi znamo mnogo više. Znamo o šansama za preživljavanje, otporu, šansama za skrivanje, spašavanjima, ulozi lokalne policije i birokratije, deportaciji Jevreja, budući da imamo precizne deportacione liste, posebno za Francusku, Belgiju i Holandiju. Priče o spašavanjima u Danskoj i Italiji pričane su mnogo puta, iako su te priče u slučaju Italije ponekad imale podlogu gdje se željelo istaći nezavisnost u odnosu na Njemačku, a ne naglasiti jednostavni altruizam. Ponovno, za Jevreje u datoj situaciji, rezultat je bio isti. Tamo gdje su Jevreji preživjeli su, paradoksalno, zemlje Osovine koje su nastojale utvrditi nezavisnost od njemačkog autoriteta, kao u slučaju Italije, Finske i Bugarske, ili mjesta gdje je njemačka okupacija bila slaba na terenu i moć SS-a relativno niska, kako je to bilo u Francuskoj, gdje je 75 % Jevreja preživjelo rat.

Ali za istočnu Europu, tek od devedesetih godina historičari stvaraju detaljne studije o Srbiji, Hrvatskoj, Bjelorusiji, Galiciji, Litvaniji, Estoniji ili Transnjestriji, kako su prethodno nepristupačni arhivi otvoreni, barem na toliko da Američki muzej holokausta (US Holocaust Memorial Museum) dođe do kopija većine dokumenata. Historije getoa, na primjer, posebno onih o kojima se ništa nije znalo, kao onih kratkog životnog vijeka u Sovjetskom Savezu, sada se pišu. Isti potvrđuju, s jedne strane, funkcionalistički argument da nije bilo jedinstvene politike ili iskustva getoizacije, već da su lokalne okolnosti varirale, sa različitim rezultatima. S druge strane, imali su jednu zajedničku crtu: bili su osuđeni na nestanak. Getoizacija nije možda poduzeta sa ciljem deportacije Jevreja u kampove smrti, ali je jedna od presudnih stanica na putu ka genocidu, čak je i sama genocidna. Još jednom postojanje antisemitskog koncenzusa među počiniteljima čini se jasno: debate među atricionistima i produkcionistima (drugi su željeli Jevreje privremeno ostaviti na životu, kao radnu snagu) pokazuju da su obje frakcije imale isto konačno rješenje. Drugi primjer bio bi holokaust u Rumuniji, doskora slabije poznat, ali danas postoje brojne studije koje detaljno govore o nečemu što je režim Čaušeskog želio skriti: da je Rumunija poduzela rješavanje „jevrejskog pitanja“ na „rumunski način“. Jevreji Rumunije (bez sjeverne Transilvanije, koja je predana Mađarskoj 1940.) i Transnjistrije bili su većinom pobijeni, ne od Njemaca već od strane Rumuna. Ion Antonescu, rumunski vladar, nije morao biti prisiljavan od Hitlera da deportuje Jevreje. Niti je Hitler mogao spriječiti Antonescua da naredi zaustavljanje deportacije Jevreja Regata, Moldavije i Vlaške kada se ratna sreća okrenula protiv Njemaca, čemu su Jevreji Bukurešta mogli zahvaliti što su preživjeli rat. Po Antonescuovom shvaćanju svijeta, po kojem je i Himmler razmišljao o pregovorima sa jevrejskim grupama na istim osnovama u kasnoj fazi rata, Jevreji su bili onipotentni: dakle, čuvanje Jevreja Regata, vjerovao je, steći će mu simpatije Saveznika, koji su pod jevrejskom kontrolom.

Rumunija je svojstvena po tome jer je, iako čvrsto u njemačkoj orbiti, sačuvala nezavisnost i nikada nije okupirana od strane Wehrmachta. Ali druge zemlje, kao NDH, često neprecizno nazivana „državom marionetom“ i Slovačka, pod vlašću Jozef-a Tisce, također su donekle forsirali nivo jevrejske politike. U slučaju okupirane istočne Europe, posebno Poljske, zapadnog dijela Sovjetskog Saveza, baltičkih zemalja, Ukrajine i Bjelorusije, historičari danas pokazuju kako je „konačno rješenje“ razvijano na različite načine kao rezultat interakcije između lokalnih komadanata i centralnih direktiva iz Berlina. Također pokazuju i kako je holokaust, iako smišljen od Njemaca, mobilizirao veliki broj u projekat ubijanja Jevreja. Stepen ubijanja povećan je kad bi se „centar“ i „periferija“ susreli, kao u slučaju Himmlerove posjete njegovim trupama u Ukrajini i Litvaniji. Iako je sada jasno da nije bilo jedinstvenog, jednog jednostavnog plana da se pobiju Jevreji Europe, ta politika je razvijana retroaktivno i ad hoc, na bazi njemačkih agencija i različitih drugih grupa koje su dijelile ovaj cilj. Kako su historičari analizirali u detalje kompleksnu realnost na terenu u seriji regionalnih studija, počeli su, okupacijsku i populacijsku politiku koju su Nijemci poduzimali, ocijenjivati kao srodnu prekomorskom kolonijalizmu.

Holokaust kao „kolonijalni genocid“

Doista, malo historijskih debata su toliko kontroverzni koliko korištenje termina „kolonijalizam“ na okupaciju istočne Europe ili „kolonijalni genocid“ na tretman Slavena i posebno, Jevreja. Sa usponom svjetske i transnacionalne historije, historičari su često u kušnji da holokaust shvate kao još jedan genocid u nizu istih.

Da li se holokaust može posmatrati kao „kolonijalni“ genocid?

Prvo, takvo shvatanje zahtijeva finesiranje definicije genocida kao masovno ubistvo predvođeno od strane države. Ako se genocid desio u prekomorskim europskim kolonijama, kao Americi ili Australiji, često se dešavao bez konkretnih naredbi od strane kolonijalnih autoriteta, iako je sam kolonijalni projekat implicitno odobravao takav proces. Ali holokaust je bio državno vođen zločin. Dalje, napadi na domoroce u kolonijama bili su izvedeni u cilju otimanja zemlje. Ali Jevreji u Europi najvećim dijelom nisu bili zemljovlasnici, i bili su manjina diljem kontinenta (doduše, značajna manjina u Poljskoj, zapadnom Sovjetskom Savezu i nekoliko većih gradova i regija). Dakle, gdje je okupacija istočne Europe i tretman lokalnih populacija, posebno u Ukrajini i Poljskoj donekle jednak tretmanu kolonijalnih sila spram „domorodaca“, što je posljednje prisiljavalo da žive u veoma lošim uslovima, bez vodstva i intelektualaca, s ograničenim kulturnim izražavanjem i pristupom hrani – odnos nacista prema Jevrejima je potpuno drugačiji i radikalniji. Jevreji jednostavno nisu imali mjesta u svijetu nacista. Iako sada znamo da je iznenađujuće velik broj Jevreja preživio kampove za prisilni rad izvan SS vođenog sistema kampova, nema sumnje da je njihova smrt jednostavno bila odgođena.

Ova važna razlika između tretmana Jevreja i Slavena na stranu, mnogi historičari našli su da je vokabular kolonijalizma i imperijalizma plodan kod primjene na nacističku vladavinu nad Europom. Prateći linije kontinuiteta (u osoblju, vojnim praksama i idejama o kulturnoj superiornosti) od njemačkih kolonija, posebno u jugozapadnoj Africi, gdje su Herero i Nama narodi bili žrtve genocida u ratu 1904.-1908., do analiziranja Hitlerovog divljenja britanskom upravom nad Indijom ili ekspanzijom SAD-a na zapad, holokaust je sve više postavljen u svjetskom historijskom okviru. Iako se neki boje da ovaj proces može oduzeti unikatnost holokaustu, kohorte historičara koje su učinile ponajviše na razvoju komparativnih studija genocida u posljednjim godinama oprezni su da naglase da i pored generalnih opštih okvira, nema razloga da se zanemari specifičnost nekog konkretnog događaja. Argument o kolonijalizmu treba da dopuni, a ne zamijeni druge izvore razumijevanja sila koje su vodile holokaust. Cilj nije spustiti holokaust na „niže grane“, šta god to značilo u kontekstu drugih strašnih zločina.

Nakon brutalne stabilnosti Hladnog rata

Kraj Hladnog rata i otvaranje arhiva bivših komunističkih zemalja pomogao je ponovnom interesu za pitanja reparacije za prisilni rad, nacističkog zlata, bankovnih računa žrtava, opljačkanih umjetnina i dr. Njemačke firme su također otvorile svoje arhive, i danas postoje studije biznisa tokom Trećeg Rajha, od historija kompanija (kao što su na pr. Volkswagen ili Deutsche Bank) do analiza osiguranja i bankarskog sistema. Druga posljedica kraja Hladnog rata bilo je povećana svijest da je holokaust transnacionalni fenomen koji nije zaobišao gotovo nijednu zemlju Europe. Prema tome, zemlje od Portugala do Latvije ustanovile su nacionalne komisije koje se bave njihovom ulogom u holokastu, što je rezultiralo da je Štokholm forum 2000. godine odredio 27. januar kao Dan sjećanja na holokaust. Ovo nije bila jednoglasna odluka: kako historičari otkrivaju dimenzije genocida, karikatura nacizma kao produkta „zla“ koji nema ništa sa „nama“ rasplinjuje se te se javlja negativnost spram radnji koje mnogi vide kao blaćenje nacionalne časti. Nigdje to nije tako jasno kao u postkomunističkoj istočnoj Europi, gdje su borbe sa prošlošću iskrsle nakon potiskivanja u toku Hladnog rata i gdje je značenje Drugog svjetskog rata nedjeljivo od „druge diktature“ komunističke vlasti poslije 1945. godine. Što dalje idemo od Drugog svjetskog rata, veća je nesuglasica oko njegovog značenja. Kraj hladnoratovske „brutalne“ stabilnosti znači da viđenja koja su nekad bila marginalna ili smatrana luđačkim ponovo mogu isplivati na površinu, i anti-fašistički koncenzus je radikalno izazvan, a negdje potpuno razgrađen. U Italiji Silvijana Berlusconi, na primjer, takozvana post-fašistička naracija da su svi Italijani bili žrtve postala je norma. Nije slučajno da su anti-imigracijsko nasilje i politika slavni prepoznatljivi elementi aktuelne italijanske scene. U Rusiji, s druge strane, anti-fašistička naracija dala je moralni legitimitet komunističkom režimu, održavajući ga duže nego što bi to drugačije bilo moguće, pojačana je ali u karikaturiranoj formi. Veliki patriotski rat, kako je

ruski termin za Drugi svjetski rat, bio je izvor velikog ponosa u Sovjetskom Savezu, te nije začuđujuće da su Putin i njegovi nasljednici pokušali da ga nastave aktuelizirati, kao izvor nacionalnog ponosa.

U ovom kontekstu holokaust je zasigurno zloupotrebjen, ili čak iznesen na načine ili na mjestima gdje je bio prethodno nepoznat. Na primjer u muzejima od Budimpešte do Talina, ubistva Jevreja su prikazana kao „sporedna predstava“ u odnosu na „drugi holokaust“ mađarskog ili estonskog naroda. Ovdje, memorija holokausta stavljena je u službu antikomunističke naracije, a nacionalni heroji izabrani iz panteona međuratnih nacionalista, antisemita i fašista. S druge strane, zemlje istočne Europe stavljaju novi naglasak na holokast jer je Europska unija učinila svojom misijom sačuvati sjećanje na holokast. U isto vrijeme kada istočnoeuropski udžbenici i muzeji izazivaju ono što percipiraju kao samozadovoljnu zapadnjačku poziciju o porazu nacizma u zemljama gdje nije uslijedilo iskustvo komunizma, u isto vrijeme promoviraju sjećanje na holokast kao način dokazivanja da su dio opšteprihvaćenog europskog shvatanja prošlosti. Ističući masivnu kompleksnost ovog događaja, nove perspektive o holokasutu također doprinose novim izazovima u ratovima sjećanja koji traju u Europi. Način na koji se isti završe biti će ključan barometar stanja europske civilizacije.

